

УДК 811.163.1'373:821.161.2-31.0'06*3ar
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-33>

Ірина ІЛЬЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0454-1106
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) irynailchenko2017@gmail.com

СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЄВПРАКСІЯ»

У статті розглянуто лексико-семантичні групи старослов'янської лексики в художньому просторі історичного роману П. Загребельного «Євпраксія». Запозичення зі старослов'янської мови в українську належать до шару стародавніх запозичень. Близько половини старослов'янського словника становить лексика, що за походженням безпосередньо пов'язана з живою слов'янською мовою періоду перших перекладачів.

Твори історичної тематики у Павла Загребельного насичені старослов'янською лексикою. Особливістю цього класу слів є яскрава стилістична маркованість, урочисто-піднесений характер, тому вони нерідко використовуються у мові художньої літератури зі специфічною стилістичною метою.

Роман «Євпраксія» П. Загребельного насичений старослов'янізмами, що закріпилися в мові художньої літератури ще з XIX ст. Старослов'янська лексика в художньому просторі роману майстерно використана автором для створення історичного колориту, номінації різних предметів, явищ матеріального та духовного світу Київської Русі.

Серед старослов'янізмів найбільшою тематичною групою є назви на позначення понять релігії та церкви, які відображають особливості православного культу. Наступною є група старослов'янської лексики на позначення абстрактних понять, яка в свою чергу поділяється на такі три підгрупи: позитивні, негативні та емоційно нейтральні. Третім шаром старослов'янської лексики у романі є назви на позначення осіб. Ця група представлена у творі різними підгрупами, як-от: назви церковних посад; назви святих або біблійних персонажів; назви осіб за соціальною приналежністю чи діяльністю та назви осіб із негативною номінацією. Всі ці групи старослов'янської лексики майстерно вплетені автором у канву художнього твору. Старослов'янізми в романі П. Загребельного «Євпраксія» слугують для відтворення історичного колориту, стають маркери епохи.

Ключові слова: старослов'янізми, старослов'янська лексика, лексика, лексико-семантичні групи, маркери, мотивація, номінація.

Iryna ILCHENKO,
orcid.org/0000-0003-0454-1106
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) irynailchenko2017@gmail.com

OLD SLAVIC LEXICAN VOCABLIOGRAPHY IN THE ARTISTIC SPACE OF P. ZAGREBELNY'S NOVEL «EURAPRAXIA»

The article examines the lexical-semantic groups of Old Church Slavonic vocabulary in the artistic space of P. Zagrebelsky's historical novel «Eurapraxia». Borrowings from Old Church Slavonic into Ukrainian belong to the layer of ancient borrowings. About half of the Old Church Slavonic dictionary consists of vocabulary that is directly related in origin to the living Slavic language of the period of the first translators.

Pavlo Zagrebelsky's historical works are rich in Old Slavonic vocabulary. A feature of this class of words is their bright stylistic markings and solemn character, which is why they are often used in the language of fiction with a specific stylistic purpose.

The novel «Eurapraxia» by P. Zagrebelsky is full of Old Slavonic terms that have been entrenched in the language of fiction since the 19th century. The author skillfully used Old Slavonic vocabulary in the artistic space of the novel to create historical color; nominate various objects, phenomena of the material and spiritual world of Kyivan Rus.

Among Old Slavonic terms, the largest thematic group is the names denoting the concepts of religion and church, which reflect the features of the Orthodox cult. The next group is the group of Old Slavonic vocabulary denoting abstract concepts, which in turn is divided into the following three subgroups: positive, negative, and emotionally neutral. The third layer of Old Church Slavonic vocabulary in the novel is names of persons. This group is represented in the work by

various subgroups, such as: names of church positions; names of saints or biblical characters; names of persons by social affiliation or activity, and names of persons with negative nominatives. All these groups of Old Slavonic vocabulary are skillfully woven by the author into the fabric of the work of art. Old Slavonicisms in P. Zagrebelsky's novel «Eupraksia» serve to recreate the historical flavor, becoming markers of the era.

Key words: Old Slavic words, Old Slavic vocabulary, vocabulary, lexical-semantic groups, markers, motivation, nomination.

Постановка проблеми. Вивчення історичного роману «Євпраксія» П. Загребельного у світлі лінгвістичного аналізу дає можливість досягнути глибинний зміст тексту, який є власне авторською реконструкцією світогляду національного історичного минулого. Часто майстри художнього слова при описі історичних подій звертаються до старослов'янської лексики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу лексико-семантичних груп старослов'янizmів у художньому просторі українського історичного роману П. Загребельного «Євпраксія». Використання значної кількості старослов'янizmів, пов'язане із особливостями просторово-часових рамок роману, а також масштабу описуваних подій.

Запозичення зі старослов'янської мови в українську належать до шару стародавніх запозичень. Близько половини старослов'янського словника становить лексика, що за походженням безпосередньо пов'язана з живою слов'янською мовою періоду перших перекладачів. У переважній більшості це слова праслов'янські за походженням і загальнослов'янські – за розповсюдженням.

Аналіз досліджень. Дослідженню ролі старослов'янizmів у мовотворчості різних письменників присвячена низка праць: В. Белан «Фонетичні старослов'янizми. у романі П. Загребельного «Диво», І. Ільченко «Функціонально-стилістичне навантаження старослов'янizmів у романах П. Загребельного («Диво», «Євпраксія», «Смерть у Києві»), С. Корнієнко «Старослов'янizми в поемі І. Франка “Смерть Каїна” (семантичний і стилістичний аспекти)», О. Мозолюк «Старослов'янizми в поетичному мовленні Тараса Шевченка» та ін. Важливого значення в історії досліджень старослов'янської лексики у мові художніх творів письменників окремого періоду має монографія С. Корнієнко «Лексичні старослов'янizми в українській літературній мові XIX століття (семантичний і стилістичний аспекти)» (Корнієнко, 2004).

Мета статті – розглянути лексико-семантичні групи старослов'янizmів у художньому просторі роману П. Загребельного «Євпраксія».

Виклад основного матеріалу. Не одне десятиліття художній доробок митця вражає читацький загальмайстерністю та масштабністю оповіді,

багатоманітністю інтелектуальних, філософських, морально-етичних, соціальних оцінок і своєрідним баченням ролі особистості в житті та історії. Майже всі дослідники творчості письменника звертали увагу на світогляд романіста, соціально-ідеологічні чи загальнолюдські проблеми його творів, особливості зображуваних ним героїв. Тематика творів про Київську Русь зумовлює використання значної низки старослов'янizmів, які набуває виразності, образності і глибокої інформативності в художньому тексті. Особливістю цього класу слів є яскрава стилістична маркованість, урочисто-піднесений характер, тому старослов'янizми використовуються у мові художньої літератури зі стилістичною метою.

У романі «Євпраксія» автор залучає низку старослов'янizmів, що закріпилися в мові художньої літератури ще з XIX ст. Старослов'янська лексика в художньому просторі роману вживається для створення історичного колориту, номінації різних предметів, явищ матеріального та духовного світу.

Роман П. Загребельного «Євпраксія» насичений лексичними старослов'янizмами. Лексеми цієї групи представлено такими лексико-семантичними групами: 1) назви на позначення понять із сфери релігії та церкви; 2) назви на позначення абстрактних понять; 3) назви на позначення осіб.

Старослов'янська лексика вживалася для перекладів релігійних текстів, то саме з неї в українську мову приходили слова на позначення понять із сфери релігії та церкви.

Першу групу становлять старослов'янizmів на позначення понять зі сфери релігії: *алілуя, аминь, диявол, Євангеліє, єлей, єпитимія, молитва, псалом, псалтир, собор, храм*.

У романі автор відображає період утвердження християнської моралі й поглядів на світ, своєрідну релігійну систему цінностей, тобто давньоруська людина дивилася на світ, на себе крізь призму релігійної ідеології. Із приходом християнства на терени Київської Русі посилювалася увага до особистості, її внутрішнього світу та соціальних контактів, з'явилася потреба в номінації нових понять – почуттів. *Темними ночами приходить гаряча й несамовита, як диявол, а лице має янгольське* (Загребельний, 1979: 64); ... *Тоді*

*Гартвіг досить брутально оголив її плечі й мазнув їх **елеєм**, доторкнувся масними пальцями і її чола* (Загребельний, 1979: 119); *Подобалися їй мініатюри з **псалтиря*** (Загребельний, 1979: 60); *Всеволода, вдячні нащадки поклали саме тут, у цьому найпишнішому **храмі** землі Руської* (Загребельний, 1979: 33).

Єпитимія. Церковне покарання, що полягає в суворому дотримуванні посту, довгих молитвах, посиленних поклонах і т. ін. (СУМ, II, 1971: 498); *На мирян накладено **єпитимію** відповідно з віком кожного й силами* (Загребельний, 1979: 95).

Художня канва роману П. Загребельного відображає історичні події періоду Київської Русі, тому письменник залучає велику кількість старослов'янізмів. Другу групу становлять назви на позначення абстрактних понять. Абстрактні поняття починають входити у лексичний склад мови через посередництво текстів Святого Письма, а тому більшість їх є запозиченнями зі старослов'янської мови. Лексичний склад мови відзначається розгалуженістю понять, що відображають різноманіття проявів людської психіки, складну сферу емоцій. Старослов'янізмів, що належать до абстрактних назв у романі представлені трьома підгрупами: 1. позитивні; 2. негативні; 3. емоційно нетральні.

Позитивні. Людина, за християнською мораллю, у своїх вчинках повинна прагнути дорівнятися до Бога. Назви, що дають нам картину позитивних емоцій у досліджуваних творах письменника, у сукупності представляють ідеал давньоруської особистості, її чеснот, наявність яких має подарувати вічне життя. Серед лексем цієї групи зафіксовані такі: *благовіщення, благодать, благословіння, благочестіє, блаженство, великодушність, добродіяння, істина, милосердіє, покаєння, правдість, премудрість, ціломудріє*. Особливістю цієї групи є велика кількість слів з компонентами *благо-, велико-, добро, мило-, ціло-* та префіксами *пра-, пре-*.

Старослов'янськи з компонентом *благо-*. Старослов'янське слово *благовіщення* є калька з грецької. *Ні мрії, ні **благовіщення**, ні краса, ні насолоди, ні так зване щастя* (Загребельний, 1979: 96). Зі старослов'янської мови *благодать* у релігійному уявленні – щедроти, дари, ласка невідомих, таємничих сил (СУМ, I, 1970: 192): ***Благодать** всемогутнього творця, передбачаючи від початку часів, що за такої умови свого існування людина дуже часто може спадати до глибини* (Загребельний, 1979: 153). Передає значення – щедроти. У романі «Євпраксія» ця лексема має значення не тільки добра, а й тиші,

спокою. Старослов'янське *благословення* має значення: 1. Дія за значенням благословляти, благословити; 2. Згода, дозвіл, схвалення (СУМ, I, 1970: 194): *став він разом з одягненою в багрянні, ткані сутим золотом шати малою Євпраксією під церковне **благословення*** (Загребельний, 1979: 125). Передає значення – Божої благодаті. Лексема *благочестя* позначає додержання приписів релігії; побожність, набожність (СУМ, I, 1970: 194): *Самі далекі від **благочестя**, охоче обіцяли його всім, хто згоджувався кинути себе під ноги їхній злій волі* (Загребельний, 1979: 294). Старослов'янське *блаженство* позначає велике щастя, велика насолода; раювання (СУМ, I, 1970: 195): *Тільки людині дано досягти **блаженства** порівняно з іншими тваринами* (Загребельний, 1979: 153). Особливого значення ця лексема набувають у антонімічному контексті у романі. П. Загребельний говорить про подвійну природу речей, які можуть бути як карою, так і щастям: *Вічні муки або вічне **блаженство** однаково судилися і для духа і для тіла* (Загребельний, 1979: 182). Поширений старослов'янський компонент *благо-* вживається у значенні добро, щастя. П. Загребельний вводить у свої рядки цю лексему для вираження особливого значення цього щастя, яке не просто прийшло до людей.

Старослов'янська лексема *великодушність* позначає прекрасні душевні якості, благородні почуття, велика доброзичливість (СУМ, I, 1970: 195): *закохано супроводила свого барона повсюди, досі ще не розвіялося в ній почуття вдячності до Євпраксії за доброту й **великодушність** до її мужа* (Загребельний, 1979: 374).

Добродіяння. Дія за значенням добродіяти (надавати допомогу, сприяти кому-небудь у чомусь), а також те, що є її наслідком (СУМ, 1971, II: 324): *сам папа Урбан, графиня Матильда, а вищі особистості творять **добродіяння** лиш керуючись вищими цілями* (Загребельний, 1979: 315).

Слово *істина* запозичене з старослов'янської мови, пов'язане з лексемою *ість* – *справжній, істинний* (ЕСУМ, II, 1985: 319); моральний ідеал, справедливість (СУМ, VI, 1975: 50): *... можуть возвіщати людям **істину*** (Загребельний, 1979: 238).

Слово *милосердіє* має значення добре, співчутливе ставлення до кого-небудь (СУМ, IV, 1973: 706): *та найбільше те стає ясным з особливого **милосердія** всемогутнього отця* (Загребельний, 1979: 153). У романі цей старослов'янське вживається з прийменником *без*, тобто автор говорить про відсутність милосердя до простих людей: *а тут вийде так, ніби душа моя витруситься в*

ту дірку і опинюся перед Забушем без душі й без **милосердя** (Загребельний, 1979: 271).

Лексеми **покаяння**, **каяття**, що мають значення такий, який виражає або свідчить про покаяння, каяття (СУМ, VII, 1976: 545): *Покаяння – він відмовився принести **покаяння*** (Загребельний, 1979: 273). Одне з основ християнської віри, яке тісно пов'язане з почуттям покаяння і досить важливе для розтлумачення і розуміння самого поняття християнства. Часто вводяться у рядки роману П. Загребельного в контексті порівняння, як приклад поступу до праведного життя, єдиного можливого спасіння: *тривалий непослух і глибоко закорінене духовне зіпсуття можуть бути винищені лише вогнем тривалого **покаяння*** (Загребельний, 1979: 95).

Лексема **праведність** запозичено зі старослов'янської мови, походить від іменника **правда** – *правда* (ЕСУМ, IV, 2003: 550). Дотримання заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішність (СУМ, VII, 1976: 500): ... *там колеса крутилися від нижчого до вищого, від гріха до чистоти, до **праведності** й святості, від поразок до злетів* (Загребельний, 1979: 5). Залучення письменником значної кількості старослов'янських лексем, пов'язане із особливостями просторово-часових рамок роману, а також масштабу описуваних подій.

Слова **премудрість**, **целомудріє** походять від іменника **мудрість**, так старослов'янське **премудрість** утворено за допомогою префікса **пре-** та іменника **мудрість**: ...*за законом божественної **премудрості*** (Загребельний, 1979: 238), а **целомудріє** утворилося шляхом з'єднання прикметника + іменник: *Імператор справді терпів, зносив, сам собі дивувався, але його підтримувала абатиса Адельгейда, всіляко розписуючи цноти руської княжни, щоб розпалити брата, бо ж вельми добре відала, що **целомудріє** він не терпів ніколи і ламав її одним замахом* (Загребельний, 1979: 126).

Негативні. Праведність можлива була лише в безгріховності. Гріх сприймався тогочасною людиною як невід'ємне зло, невід'ємна частина будь-якої особистості, адже кожен народився з первородним гріхом. До того ж поняття гріха осмислювалося як у релігійному аспекті, так і в соціальному, тобто стосунки з Богом переносилися на стосунки з людьми. Тому в мові немає чіткого розрізнення гріхів перед вищими силами і перед людиною. Через реальність вони потрапляють і в художній світ роману П. Загребельного «Євпраксія». До цієї підгрупи належать такі лексеми: **блуд**, **богохульство**, **боязнь**, **вражда**, **гріх**, **гріхопадіння**, **єресь**, **злодіяння**, **злочин**, **кара**, **корис-**

толюбство, **лицемірство**, **презирство**, **содіяння**, **срамота**, **страждання**, **страх**. Оскільки слова цієї групи – це іменники, то утворились вони морфологічним способом творення за допомогою поширених суфіксів у старослов'янській мові **-д-**, **-знь-**, **-жд-**, **-анн-/янн-**, **-ство**, та префікса **пре-**, також представлені слова з компонентами **бого-**, **гріхо-**, **зло-**, **лице**.

Лексема **блуд** – розпуста (СУМ, I, 1970: 203). Почуття, що супроводжує фізичний потяг. Підтримує опозицію «земне, тілесне» – «духовне, божественне», отже, суперечить канонам християнства й несе на собі відтінок гріха перед Богом. У такому контексті ця лексема вступає у синонімічні відношення з іншими. Відповідно автор вибудовує градаційні відношення на основі цих лексем, надаючи особливого емоційного наповнення рядків: *Безсоромне **користолюбство** завалою серцями всіх; віра потрясена, і звідси виявили найпостидніші пороки: **срамота**, вбивства, засліплена боротьба пристрастей, грабіж і **блуд*** (Загребельний, 1979: 262).

Богохульство – паплюження, зневажання бога, догматів віри або взагалі того, що належить до релігії (СУМ, I, 1970: 210): ...*а бородатий сповідник молодої княжни, не наважуючись картати змучених людей за **богохульство**, покійливо підкидав їм до вжитку взяті зі священної книги слова* (Загребельний, 1979: 9).

Гріх – релігійне, порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін. (СУМ, II, 1971: 171): *Чому чужі **гріхи** впали на мене?* (Загребельний, 1979: 392). **Гріхопадіння**. За біблійним переказом – порушення першими людьми, Адамом і Євою, завітів, даних їм богом (СУМ, II, 1971: 171): *Одіж була знаком утраченої невинності, зародженої **гріхопадінням** свідомості* (Загребельний, 1979: 186).

Старослов'янське **єресь** запозичено з грецької через посередництво старослов'янської мови; у грецькій мові мало значення **вибір**, **єресь** (ЕСУМ, I, 1985: 498). **Єресь** – релігійне вчення, що заперечує догми та організаційні форми панівної церкви (СУМ, II, 1971: 498): ...*єже яві єсть жидівського служіння вірі і від многі **єресі** начаток і корінь прият* (Загребельний, 1979: 61).

Старослов'янська лексема **кара** уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь; *горе, нещастя, напасть* (СУМ, IV, 1973: 99) має яскраве стилістичне забарвлення: ...***кара** повинна впасти неминуче, і хай вона впаде на голову отого молодого варвара!* (Загребельний, 1979: 128).

У романі письменник використовує старослов'янське **презирство** для позначення нега-

тивного почуття як для того, хто відчуває, так і для того, до кого його відчувають. Для першого це було рівнозначно гордині – одному з найсильніших гріхів: *І винна сама. Віддала їм Журину. Віддалася сама. Не відкинула домагань імператорових із презирством і зневагою* (Загребельний, 1979: 211), а для іншого – сорому. *Презирство* – почуття повної зневаги, крайньої неповаги (СУМ, VII, 1976: 533). Старослов'янське *прѣзирати* – зневажати у романі письменника використовується із початковим значенням (ЕСУМ, IV, 2003: 562).

Лексема *страждання* має декілька значень: 1. Сильний фізичний біль. 2. Моральні муки, переживання (СУМ, IX, 1978: 748). Через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; у грецькій мові мало значення *оглушливо, пронизливо, гостро, різко* (ЕСУМ, V, 2006: 431): *Рвався з міцних рук, стогнав, рот мав зав'язаний шкураттям, страждання билось йому в очах* (Загребельний, 1979: 53). Страх був невід'ємною частиною життя людини, адже вона весь час відчувала зло, несправедливість: *Навіть коли загрожує страх або розчарування заповітних змін, треба радіти* (Загребельний, 1979: 234).

Емоційно нейтральні. Завдяки привнесеній християнством чіткій поляризації світу старослов'янizmів цієї підгрупи у романі П. Загребельного представлено небагато: *власть, єство, іпостась, милостиня, нагота, пророцтво, стовпотворіння, тайнство, трапеза, разум, чудеса: Ізяслав втрачав власть, передану папою Ярополкові, мав прийняти католицтво сам і вся його Русь «за його сприянням»* (Загребельний, 1979: 34); *І коли згадувано про кульгавість Ярославову, то не для приниження єства, а лиш для зайвого й недвозначного нагадування про те, що князь сей кульгавий був єством, але не духом* (Загребельний, 1979: 10); *жебракам даровано право просити милостиню на вулицях усіх імперських городів і на всіх дорогах імперії* (Загребельний, 1979: 177).

Церковний термін *іпостась* використовується для позначення однієї з осіб християнської трійці (СУМ, XI, 1980: 686): *Тож і заступав володаря його посол, який мав на якийсь час ставати мовби другою іпостассю свого хазяїна* (Загребельний, 1979: 26).

Більшість слів цієї підгрупи є запозиченнями з грецької мови через посередництво старослов'янської: *а до сто двадцять шостого йшло стовпотворіння вавілонське, яке можна було розглядати хоч і цілий день* (Загребельний, 1979: 60); *...забороняєте священикам творити тайнство миропомазання, додасте до символу віри «І від сина», а то єресь і всіх злих верх* (Загре-

бельний, 1979: 61); *...змерзлій голодні барони з ступом-грюком падали за столи, єпископи квапливо благословляли трапезу* (Загребельний, 1979: 215); *Сьома обитель – паріння разума* (Загребельний, 1979: 202).

Таке явище як чудо у романі П. Загребельного репрезентує велику християнську традицію від чудес у Старому Завіті до воскресіння Христа, що запозичила Давня Русь із прийняттям християнства. Почуття, які герої сприймають у процесі споглядання чуда не визначалися як позитивні чи негативні: *за такої умови свого існування людина дуже часто може спадати до глибини, призначила час од часу творити чудеса для вибавлення падишого людства* (Загребельний, 1979: 153). За марновірними та релігійними уявленнями – явище, нібито викликане надприродними силами, чаклунством, втручанням божої сили (СУМ, XI, 1980: 61).

Часто П. Загребельний використовує їх як хромотопні маркери, вказуючи на віддаленість описуваних подій у часі та локалізації.

Третя група старослов'янізмів представлена назвами на позначення осіб, а саме: назви церковних посад; назви святих або біблійних персонажів; назви осіб за соціальною приналежністю чи діяльністю та назви осіб із негативною номінацією. У романі «Євпраксія» досить широко представлена ця група слів.

У художньому творі П. Загребельний робить історичні описи, наближаючи художній замисел до реальності. У цьому письменнику допомагають старослов'янізми на позначення церковних посад: *архієпископ, архієрей, єпископ, ігумен, ієреї, митрополит, патріарх*.

У романі Павла Загребельного ці лексеми є нейтральними, тобто, вживаються як номінативна назва посади: *Присутніх було 13 архієпископів і 225 єпископів з силою абатів та інших осіб, яким вручено дбання про святі церкви* (Загребельний, 1979: 273); *Тоді йшло дванадцять єпископів* (Загребельний, 1979: 299); *Князь і княгиня, верховні ієреї церкви, мужі київські старші й молодші стали на заборолі перед надворітною церквою* (Загребельний, 1979: 8); *Митрополит посварився з князем Всеволодом, мерції спорядив своє посольство в Царград з порадою порвати стосунки з імператором Генріхом* (Загребельний, 1979: 114); *Патріарх – бо ж константинопольський патріарх, відаючи про особливу любов до Миколи на Русі, міг би, маючи цілі моці чудотворця, давно вже послати до Києва такий дарунок, а бач – не послав* (Загребельний, 1979: 253).

Назви святих або біблійних персонажів: *апостол*, *блаженні*, *мученик*, *пророк*. *Передовсім слід звернути увагу на ті слова апостола*, які він виголосив, передбачаючи майбуття (Загребельний, 1979: 152); *Оттони вміли будувати не лише крипти святих мучеників, але й глибокі кам'яні мішки для мучеників живи* (Загребельний, 1979: 104).

Назви осіб за соціальною приналежністю чи діяльністю: *василевс*, *владика*, *воєвода*, *воїн*, *княгиня*, *можновладець*, *намісник*, *пастир*, *повелитель*, *раб*, *страж*: після чого *цареградці викричали василевсом уже не трьох братів Дук, а лиш – одного Михайла* (Загребельний, 1979: 23); *не мало пишався розлеглими родинними зв'язками з усіма владиками чужоземельними* (Загребельний, 1979: 48); *...його дружинники, оті, чиїх навіть імен Євпраксія не хотіла запам'ятати за довгу путь од Києва до Саксонії, стояли зі своїм воєводою* (Загребельний, 1979: 47); *Голих візьмуть у мечі тверді й суворі воїни* (Загребельний, 1979: 157); *За час цих метань народила нова княгиня Всеволоду сина Ростислава й доньку, яку названо по-грецьки Євпраксія, що значило: «Щаслива»* (Загребельний, 1979: 14).

У романі представлена старослов'янська лексема *можновладець* – особа, яка керує країною; правитель, володар (СУМ, IV, 1973: 779): *Звичай був такий, що не випадало, аби можливо-владець виїздив за межі своєї землі для взяття шлюбу* (Загребельний, 1979: 25).

Протилежний до представників князівської верхівки є лексема *раб*. *Раб* – той, хто повністю підпорядковує чому-небудь свою волю, вчинки і т. ін. (СУМ, VIII, 1977: 424): *Щоб маркграфи гнали в раби сусідів-слов'ян, пов'язаних, мов мисливські пси?* (Загребельний, 1979: 101). Запозичене

із старослов'янської мови; старослов'янське *рабъ* походить від праслов'янського **orbъ* – *раб*, *сирота*, *дитина* (первісно – сирота або чужа дитина, яка виконує найбільш трудомістку домашню роботу) (ЕСУМ, V, 2006: 9): *я, ваша величність, я готовий бути вашим рабом* (Загребельний, 1979: 282).

У романі представлені старослов'янськими на позначення осіб із негативною номінацією: *єретик*, *каратель*, *нечестивець*. Лексема *єретик* – людина, яка відступилась від догм панівної релігії; послідовник єресі (СУМ, II, 1971: 498): *...хай не почитається християнином, а єретиком-прозимитом* (Загребельний, 1979: 93). Слово *каратель* – той, хто карає когось за злочин, провину (СУМ, IV, 1973: 100): *...що папа – неблаганний каратель неправди і непідкупний захисник правди* (Загребельний, 1979: 96). Лексема *нечестивець* має значення: 1. У віруючих – грішна людина, що порушує священні, узаконені релігійною норми. 2. Лайливе слово (СУМ, V, 1974: 403): *Замовкни, – огризався отець Северіан, – прикуси, нечестивцю, свій собачий язик* (Загребельний, 1979: 62).

У романі «Євпраксія» письменник використовує лексичне багатство старослов'янської мови не тільки для достовірної передачі історичних подій, а й для емоційного враження, яке повинен отримати читач від твору. П. Загребельний у творі часто вводить старослов'янські відповідники до власне українських лексем.

Висновки. У романі «Євпраксія» П. Загребельного старослов'янськими вживаються для номінації різних предметів та явищ матеріального та духовного світу людини епохи Київської Русі. Старослов'янськими слугують для відтворення історичного колориту, стають маркерами подій, їх хронології, сприяють створенню ефекту реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник. Львів : Свічадо, 2001. 332 с.
2. Етимологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
3. Загребельний П. Євпраксія. К. : Радянський письменник, 1979. 312 с.
4. Корнієнко С. Лексичні старослов'янськими в українській літературній мові XIX століття (семантичний і стилістичний аспекти). Донецьк : Юго-Восток, 2010. 166 с.
5. Корнієнко С. Старослов'янськими в поемі І. Франка «Смерть Каїна» (семантичний і стилістичний аспекти). Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. ст. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 1. С. 210–215.
6. Леута О. Старослов'янська мова. Київ : Вища школа, 2001. 254 с.
7. Словник української мови : в 11 т. / [гол. ред. І. Білодід]. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

REFERENCES

1. Belei L. (2001) Starosloviansko-ukrainskyi slovnyk. [Old Church Slavonic-Ukrainian Dictionary] Svichado, Lviv. 332 p. [in Ukrainian].
2. Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language] Naukova dumka, Kyiv. 1982–2012. [in Ukrainian].
3. Zahrebelnyi P. (1979) Yevpraksiia. [Eupraxia] Radianskyi pysmennyk, Kyiv. 312 p. [in Ukrainian].

4. Korniienko S. I. (2010) *Leksychni staroslovianizmy v ukrainskii literaturnii movi XIX stolittia (semantychnyi i stylistychnyi aspekty)*. [Lexical Church Slavonicisms in the Ukrainian Literary Language of the 19th Century (Semantic and Stylistic Aspects)] Yugo-Vostok, Donetsk. 166 p. [in Ukrainian].
5. Korniienko S. I. (2010) *Staroslovianizmy v poemi I. Franka «Smert Kaina» (semantychnyi i stylistychnyi aspekty)*. [Church Slavonicisms in I. Franko's poem "The Death of Cain" (Semantic and Stylistic Aspects)] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: zb. nauk. st.*, 1, 210–215. [in Ukrainian].
6. Leuta O. I. (2001) *Staroslovianska mova*. [Old Church Slavonic Language] Vyshcha shkola, Kyiv. 254 p. [in Ukrainian].
7. Bilodid I. K. (Ed.) (1970–1980) *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes] Naukova dumka, Kyiv. [in Ukrainian].